

льним положенням переробних підприємств, а також великим, більш дешевим імпортом продовольства і сировини. Переробні підприємства в умовах деформації раніше сформованих сировинних зон і скорочення контрактної системи змушені вести пошуки інших форм закупівлі сировини: створюють власні заготівельні служби, вводять авансові платежі за майбутні постачання сировини, бартерні поставки матеріально-технічних ресурсів, виконання окремих механізованих робіт у сільгосп підприємствах тощо.

Важливою складовою економічного механізму регулювання оптових ринків сільгосп продукції також є саморегулювання, тобто регулювання, яке здійснюється зусиллями господарюючих суб'єктів, учасників ринку. При цьому особливу роль мають відігравати різні об'єднання, інтеграційні й кластерні формування, тобто структури господарського управління.

#### **Список використаних джерел:**

1. Про оптові ринки сільськогосподарської продукції: Закон України від 25.06.2009 р. № 1561-VI (зі змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1561-17>. – Назва з тит. екрана.

2. Ринденко Н.А. Організаційно-правові форми оптових ринків сільськогосподарської продукції / Н.А. Ринденко // Економіка АПК. – 2011. – № 10. – С. 56-60.

3. Аніщенко Г.Ю. Розвиток ефективного та конкурентоспроможного садівництва в сільськогосподарських підприємствах: моногр. / Г.Ю. Аніщенко, В.С. Уланчук. – Умань: Видавець «Сочінський», 2011. – 224 с.

4. Поплавська Ж.В. Формування гуртового ринку плодоягідної продукції / Ж.В. Поплавська, В.Г. Поплавський // Економіка АПК. – 2009. – №4. – С. 106-112.

*Рецензент: д.е.н., професор Гуторов О.І.*

УДК 631.115.1

## **ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ**

*Яворська Т. І., к.е.н, доцент*

*Таврійський державний агротехнологічний університет*

*Виділено основні проблеми інституціональних умов функціонування малого бізнесу в сільському господарстві. Приведена їх характеристика та можливі наслідки для діяльності суб'єктів малого бізнесу.*

*Basic problems of institutional conditions of small businesses in agriculture. Conducted their characteristics and possible effects of small businesses.*

**Постановка проблеми.** В рамках економічної теорії поведінка, налаштованих на раціональне використання обмежених ресурсів, економічних агентів розглядається як послідовність етапів прийняття рішення. Економічний агент, у нашому випадку, представник малого бізнесу, виходячи із своєї цільової функції – функції прибутку і наявних ресурсних обмежень, вибирає такий розподіл ресурсів між можливими напрямками використання, який забезпечує екстремальне її значення. Таке трактування економічної поведінки ґрунтується в основному на знаннях агентом мети своєї дії та способів використання ресурсів. Таке знання матиме як детермінований характер, так і включає знання лише деяких ймовірностей. У будь-якому випадку без наявності інформації про мету дії і ресурсних обмеженнях, вибір варіанту дії є неможливим.

Необхідна інформація для прийняття рішення може зберігатися у пам'яті економічного агента, або спеціально збиратися ним для вибору варіанту дії. У першому випадку рішення приймається негайно, у другому – між виникненням необхідності в розподілі обмежених ресурсів і безпосереднім актом їх розподілу повинен пройти певний час. Тобто в реальному житті, крім відомих з економічної теорії ресурсних, часових і інформаційних обмежень на вибір напрямів дій і способів використання ресурсів, впливають і інші типи обмежень, зокрема, обмеження на доступну інформацію і обмеження у величині часу необхідного для збору інформації. Ці обмеження пов'язані в першу чергу з існуванням правил.

В інституціональній економічній теорії правила носять назву “інституцій”, які за Д. Нормом визначаються як “правила гри в суспільстві, або, більш формально, створені людиною обмежувальні рамки, що організують взаємодію між людьми” [1]. Термін “правила” не мають однозначного тлумачення і використовується у відношенні до інститутів, фірм, стандартів мір і ваги, ідеології, культурних норм, неформальних і формальних обмежень, Конституції, устрою сім'ї, політичних партій, держави, звичок, звичаїв, прав власності, контрактів, права, трасту, репутації, моральних принципів тощо. Це моделі або зразки поведінки, які визначають, як слід себе поводити у тій або іншій ситуації [2, с. 8-11].

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Засновниками інституціональної теорії є Т. Веблен, Д. Норт, В. Гамільтон, Дж. Ходжсон, Дж. Коммонс, У. Мітчел та ін. Значна увага формуванню інституціонального підходу до розвитку сільського господарства приділяється у дослідженнях вітчизняних науковців: В. Андрійчука, В. Бойка, М. Гладія, С. Дем'яненка, С. Кваші, І. Кириленка, М. Кропивка, П. Макаренка, М. Маліка, В. Месель-Веселяка, П. Саблука, М. Федорова, О. Шпикуляка, В. Юрчишина та ін. Водночас дослідження вітчизняних вчених щодо інституціональних умов розвитку аграрної сфери обмежуються розглядом сільського господарства загалом і опираються в основному на приклади діяльності сільськогосподарських підприємств.

**Постановка завдання.** Стан розвитку інституціонального середовища є одним із головних факторів, який визначає конкурентні позиції малого бізнесу в сільському господарстві та забезпечує економічну безпеку його суб'єктів. Проте, нестабільність аграрної політики, сучасний стан реформ в аграрній сфері, особливості функціонування економічного механізму призвели до найбільшої проблемності в інституціональних умовах функціонування по відношенню саме до суб'єктів малого бізнесу.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** До суб'єктів малого бізнесу ми відносимо приватні господарства (особисті селянські господарства товарного спрямування та фермерські господарства) та приватних підприємців. Саме на їхню діяльність найбільший вплив справляє антивідтворювальний тип виробництва, який сформувався у сільському господарстві та втілений у значних темпах зростання собівартості порівняно із цінами реалізації продукції товаровиробниками. Поглиблення цінового диспаритету знижує привабливість аграрного виробництва для інвестицій [3, с.11].

За твердженням О. Шпикуляка, особливо селяни відчують труднощі на мікрорівні, стосовно можливості формувати ціну пропозиції, яка б забезпечувала розширене відтворення капіталу, або хоча б еквівалентність міжгалузевому обміну. Зараз сільськогосподарський товаровиробник, особливо дрібний, не може забезпечити технологію виробництва, адекватну нормативній структурі затрат з об'єктивних причин (недоступні ресурси, відсутність оборотного капіталу). Згідно з розрахунками, ціна пропозиції, яка зможе забезпечити розширене відтворення не забезпечується, а ринок пропонує значно нижчу ціну реалізації (ціну попиту), що зумовлює ціновий диспаритет [4, с. 230-231].

Крім наведеної, до інституціональних проблем розвитку малого бізнесу можна віднести й інші, наявність яких має свої наслідки і результати для суб'єктів малого бізнесу в сільському господарстві (табл. 1).

Таблиця 1

**Інституціональні проблеми розвитку малого бізнесу  
в сільському господарстві**

Проблеми	Наслідки	Результати
Нестабільність аграрної політики	Відсутність або часті зміни "правил гри"	Невпевненість у доцільності відкриття власної справи та веденні ефективного бізнесу
Недосконале ціноутворення і цінова політика	Диспаритет цін, нееквівалентність міжгалузевому обміну	Недоотримання доходів, відмова від виробництва збиткових видів продукції
Низька ефективність системи управління	Відсутність саморегульованих управлінських структур	Обмежені можливості професійних об'єднань
Недосконала державна підтримка	Відсутність дієвої підтримки суб'єктів малого бізнесу (особливо особистих селянських господарств)	Скорочення виробництва продукції, особливо тваринництва, зниження рівня зайнятості селян
Нерозвиненість інфраструктури ринку	Недостатнє законодавче забезпечення функціонування	Відсутність організованого аграрного ринку, збільшення витрат на маркетингові дії
Недоліки законодавчого трактування	Відсутність законодавчого розмежування суб'єктів малого бізнесу в сільському господарстві	Обмеження можливостей господарювання в рівноконкурентних умовах
Недосконала та неузгоджена статистична звітність	Вибіркове, неповне, або взагалі відсутнє охоплення статистичними спостереженнями	Відсутність інформації про показники економічного та соціального розвитку

Однією із головних інституціональних проблем у розвитку малого бізнесу поряд із проблемою ціноутворення є зростання витрат в сільському господарстві, що обмежує конкурентоспроможність їх продукції. Із підвищенням витрат виробництва за наявності невисоких реалізаційних цін сформувався неконкурентний тип аграрного бізнесу. Водночас витрати були і залишаються системоутворювальним інститутом ефективності усіх без винятку систем продукування благ. Історично склалося так, що той, хто виробив продукт з нижчою вартістю, ніж у конкурентів, потенційно одержує більший прибуток. Для вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції рі-

вень виробничих витрат постає дедалі більш важливим інституціональним утворенням, що пов'язано із глобальними умовами конкурентної боротьби за ринки збуту продукції [4, с. 247-248].

У сільському господарстві ціни на сільськогосподарську продукцію формуються в умовах, наближених до чистої конкуренції, а ціни на ресурси для сільського господарства – в умовах недосконалої конкуренції. Саме в цьому, за визначенням С. Дем'яненка, криються причини багатьох проблем галузі: дисбаланс цін між продукцією сільського господарства і ресурсами, яких воно потребує, необхідність державної підтримки сільського господарства й цінового регулювання, неоднакові рівні доходів і ефективності виробництва в різних галузях [5, с. 47].

За дослідженнями В. Месель-Веселяка навіть за радянських часів сільське господарство в Україні підтримувала держава. У 1990 р. тільки на тваринництво було виділено державних дотацій в сумі понад 6 млрд крб. Крім того, держава фінансувала витрати на меліорацію, проведення культуртехнічних заходів. Після проголошення незалежної України, вільного ціноутворення для всіх галузей економіки, крім сільського господарства, для якого ціни продовжували регулюватися, обсяг державних заготівель різко скоротився, поглибився диспаритет цін. Варто наголосити, що всі країни світу надають державну підтримку сільському господарству як галузі з сезонним ризикованим виробництвом і надто тривалим (більше року) оборотом капіталу. Тому за прикладом багатьох розвинутих країн світу слід забезпечувати інвестиційну привабливість галузі шляхом державної підтримки [6].

Однією із головних інституціональних проблем перехідної економіки є систематизація законодавства з питань підприємництва, що означає впорядкування чинних правових актів, що регулюють підприємницькі відносини, приведення їх до певної, внутрішньо узгодженої системи. Її головна мета полягає в забезпеченні єдності та узгодженості чинного масиву розрізнених законодавчих актів у галузі підприємництва, визначенні загальних для всіх суб'єктів підприємництва правових, економічних та організаційних засад, порядку здійснення окремих видів підприємницької діяльності, особливостей функціонування малих, середніх та великих організаційно-правових форм підприємництва. Головним завданням систематизації законодавства з питань підприємництва є забезпечення підвищення ефективності правового регулювання підприємницьких відносин, що виникають між суб'єктами підприємницької діяльності, між ними та державою, між суб'єктом підприємницької діяльності та іншими суб'єктами майнових відносин [7].

Стосовно малого бізнесу в сільському господарстві мова йде не тільки про впорядкування названого нормативно-правового масиву, усунення суперечностей між окремими актами, а й про уніфікацію категорійного апарату, забезпечення єдності термінологічно-мовного оформлення законодавчих актів. Наприклад, розрізнення юридичних понять “особисте селянське господарство” та “фізична особа”, яка провадить підприємницьку діяльність без створення юридичної особи (приватний підприємець) є важливим аспектом для правової діяльності та українського законодавства. Підставою для такого

розмежування є те, що приватний підприємець набуває статусу суб'єкта підприємницької діяльності після здійснення державної реєстрації у відповідному органі. Ведення особистого селянського господарства здійснюється після отримання відповідної земельної ділянки та не передбачає здійснення державної реєстрації.

Вагому роль у забезпеченні прибуткового та конкурентоспроможного виробництва відіграє функціонування ринкової інфраструктури. Інфраструктура ринку являє собою систему організаційних структур, основною функцією яких є забезпечення здійснення обмінних процесів в економіці.

Особливе значення для успішного функціонування малого бізнесу має система маркетингової інфраструктури сільськогосподарського ринку, основними складовими якої виступають обслуговуючі кооперативи, міські ринки, споживчі кооперативні ринки, заготівельні пункти, аграрні товарні біржі, гуртові сільськогосподарські ринки, аукціони, виставки-ярмарки, агроторгові дома, супермаркети, оптові фірмові магазини та інші структури.

Для суб'єктів малого бізнесу найбільш привабливою первинною ланкою серед інститутів маркетингової інфраструктури аграрного ринку виступають обслуговуючі кооперативи, оптові ринки, заклади фірмової, дрібнооптової та роздрібною торгівлі, співпраця з якими, як правило, передбачає мінімальні витрати на транспортування, зберігання продукції, організацію торгівлі, інші маркетингові заходи.

На переконання М. Маліка та Ю. Лузана, від ситуації, що склалася в аграрному секторі, невисокого рівня розвитку інтеграційних відносин потерпають насамперед споживачі, оскільки прибуток, утворений у позавиробничій сфері, використовується посередницьким бізнесом, а тому не може бути інвестований у сільськогосподарське виробництво, що дало б змогу товаровиробникам значно розширити виробництво продовольчої продукції, знизити реалізаційні ціни. Тому розвиток альтернативної структури обслуговування сільськогосподарства на кооперативних засадах сприятиме встановленню ринкової рівноваги й розвитку конкуренції в інтересах його економічного захисту [8].

Поділяємо думку згаданих вище науковців і підкреслюємо, що розвиток сільськогосподарської обслуговуючої кооперації є дуже важливим як для суб'єктів малого бізнесу, які матимуть можливість збільшити прибутки від сільськогосподарської діяльності та покращити свій соціальний захист, так і для споживачів, які будуть купувати якіснішу сільськогосподарську продукцію за нижчими реалізаційними цінами.

Необхідною інституціональною умовою ефективного функціонування інфраструктури аграрного ринку є розвиток гуртової торгівлі. У попередніх періодах, за визначенням П. Саблука, в схемі балансування попиту і пропозиції основну увагу приділяли формуванню другої частини схеми (забезпечення пропозиції), а головна її частина – формування попиту, так і не відбулася. Тому в найближчій перспективі слід створити мережу заготівельно-збутових кооперативів, охопивши ними всі сільські населені пункти, активізувати в районах роботу агроторгових домів, попередньо визначивши їхні функції й організувати в районах один-два оптові ринки, замкнувши в кінце-

вому підсумку схему: виробник продукції – заготівельно-збутовий кооператив – агроторговий дім – оптовий ринок – зовнішній ринок [9].

Фінансово-кредитна інфраструктура передбачає створення комплексу кредитних установ з різною організаційно-функціональною базою об'єднаних спільною метою кредитного забезпечення виробників сільськогосподарської продукції. Дослідження показують, що найбільший кредитор малого бізнесу в сільському господарстві – це комерційні банки. Проте їм не вигідно кредитувати дрібних сільгоспвиробників, якими є переважна більшість фермерів, фізичних осіб-підприємців та особистих селянських господарств. Тому важливою складовою кредитної інфраструктури аграрного сектору й дієвим шляхом вирішення проблеми забезпечення фермерів та інших дрібних сільськогосподарських товаровиробників кредитними ресурсами є створення державою умов для функціонування у сільській місцевості спеціальних фінансових кооперативів – кредитних спілок. Вони мають можливість приймати від своїх клієнтів мінімальні вклади, забезпечувати їх різноманітними формами кредиту з помірними відсотками, набагато швидшому і спрощеному оформленні документів порівняно з потужнішими банківськими структурами [10, с. 63-64].

**Висновки.** Вирішення інституціональних проблем малого бізнесу лежить у площині удосконалення системи управління його розвитку, серед якої найважливішим є формування інфраструктури інституцій ринкового й інформаційного забезпечення дрібних товаровиробників при вирішальній ролі професійних об'єднань і громадських організацій. Організація такого роду громадських об'єднань суб'єктами малого бізнесу в Україні дозволить усвідомити свої економічні інтереси, в тому числі – стратегічні, визначити й узгалянити перешкоди, що стоять на шляху адаптації до ринкової економіки, сформулювати вимоги щодо макроекономічного середовища, яке б сприяло їхньому розвитку, пропозиції щодо необхідних заходів державної економічної політики, забезпечити оперативний обмін інформацією між членами об'єднання та між об'єднаннями, інформування засобів масової інформації, формування відповідної громадської думки; забезпечувати ділову підтримку повсякденного функціонування, спрямовану на захист їхніх юридичних прав, навчання кадрів, проведення прикладних наукових досліджень, інформаційне забезпечення, юридичне, економічне, науково-технічне консультування, рекламні послуги, підтримку безпеки господарської діяльності тощо. Таким чином, функціонування професійних об'єднань може взяти на себе інституціональне забезпечення такої складової інфраструктури аграрного ринку як інформаційно-консультаційне забезпечення.

#### **Список використаних джерел:**

1. Норд Д. Институты, институционные изменения и функционирование экономики / пер. с англ. А. Н. Нестеренко; предисл. и науч. ред. Б. З. Мильнера. – М.: Фонд экономической книги “Начала”, 1997. – 180 с. – (Современная институционально-эволюционная теория).
2. Ткач А. А. Інституціональна економіка. Нова інституціональна економічна теорія: навч. посіб. / А. А. Ткач. – К. : Центр навчальної літератури, 2007. – 304 с.
3. Саблук П. Т. Інституціональні засади трансформацій в аграрній сфері /

П. Т. Саблук // Інституціональні засади трансформацій в аграрній сфері: матер. Тринадцятих річних зборів Всеукр. конг. економістів-аграрників (20-21 чер. 2011 р., м. Київ) / редкол.: П.Т.Саблук та ін.; ННЦ "ІАЕ". – К., 2010. – С. 5–38.

4. Шпикуляк О. Г. Інституції у розвитку та регулюванні аграрного ринку: монографія / О. Г. Шпикуляк. – К. : ННЦ ІАЕ, 2010. – 396 с.

5. Дем'яненко С. І. Менеджмент виробничих витрат у сільському господарстві: навч. посібник / С. І. Дем'яненко. – К.: КНЕУ, 1998. – 264 с.

6. Месель-Веселяк В. Я. Розвиток форм господарювання в аграрному секторі України (результати, проблеми) / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2006. – №12. – С. 34–41.

7. Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні: національна доповідь / К. О. Ващенко, З. С. Варналій, В. Є. Воротін, В. М. Геєць, Е. М. Кужель, О. В. Лібанова та ін. – К., Держкомпідприємство, 2008. – 226 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.svatovo.ws/rayadministration/business.htm>.

8. Малік М. Й. Проблемні питання розвитку кооперації та інтеграційних відносин в АПК / М. Й. Малік, Ю. А. Лузан // Економіка АПК. – 2010. – № 3. – С. 3–8.

9. Саблук П. Т. Розвиток інституцій удосконалення механізму реформування аграрного сектору економіки / П. Т. Саблук // Економіка АПК. – 2010. – № 10. – С. 3–11.

10. Канінський П. К. Розвиток обслуговуючої кооперації в сільському господарстві України / П. К. Канінський, В. К. Збарський, В. О. Цимбал; за ред. проф. В. К. Збарського. – К. : ННЦ ІАЕ, 2010. – 224 с.

*Рецензент: д.е.н., професор Макаренко П.М.*

УДК 631.162:657.1.014.134:004.78

## **УДОСКОНАЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПІДТРИМКИ УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ**

*Ярова В.В., к.е.н., докторант*

*Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва*

*У статті проведено аналіз проблем у обліково-аналітичному забезпеченні господарств інформацією щодо витрат на робочу силу; відображено зміни, які відбулися у змісті форм державної статистичної звітності з праці, які складають сільськогосподарські підприємства.*

*The analysis of the problems as to accounting and analytical provision of the farms with the information as to labour costs is carried out; the changes which took place in the content of the forms of the state statistic labour reporting that agricultural enterprises make up are reflected.*

**Постановка проблеми.** В сучасних умовах господарювання обліково-інформаційному забезпеченню належить велика роль в управлінні аграрними підприємствами. Спеціалістам сільського господарства економічного профілю потрібні дані щодо формування витрат аграрних підприємств (на робочу силу, операційних витрат) з метою ефективного функціонування господарств. Брак точної і об'єктивної інформації щодо формування витрат роботодавців на робочу силу є причиною несвоєчасності і низької якості управлінських рішень.

Сучасні проблеми аналізу витрат аграрних підприємств на робочу силу полягають у тому, що при їх обстеженні по регіонах України за видами діяльності, органами Державної служби статистики виключено сільське господарство, мисливство, лісове господарство.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Проблеми теорії та практики менеджменту, управління витратами в сільськогосподарських підприємствах є